

תוכן עניינים

ז		פתח דבר
1	חלק ראשון	
	התנועה הקומוניסטית בתקופת היישוב	
3	ראשית הדרך הפוליטית	פרק ראשון
	התרחקות מהמפעל הציוני; כישלון התבססותה של האידאולוגיה הסוציאליסטית בארץ ישראל; היחס האמביוולנטי לתנועה הקיבוצית; נטישת הזיקה הציונית וההתנכרות למפעלי ההגשמה; השימוש במפעלי ההגשמה כבסיס לקעקוע הציונות; הניסיון ליצור חיץ ברור בין מפעלי ההגשמה ובין החזון הציוני; פעיליה ותומכיה היהודים של "פק"פ	
30	רדיקליזציה תחת ההנהגה הערבית	פרק שני
	השפעת הרדיקליזציה על יחס התנועה למפעלי ההגשמה; הקמת הסקציה היהודית ב-1937 וראשיתו של שינוי; הסקציה היהודית ומפעלי ההגשמה; דפוסי הפעולה של הסקציה היהודית; הסקציה היהודית והצו האתני בשנות הארבעים; קורות התנועה לאחר קום המדינה; הפעילים היהודים שמחוץ לסקציה	
69	מגמות של הזדהות עם הזרם הציוני	פרק שלישי
	האיגוד הקומוניסטי החינוכי: הסמן הציוני החדש בתנועה; הפקפוק בחוסנו של היישוב; האיגוד הקומוניסטי החינוכי כזרם פוליטי נורמטיבי הפועל ביישוב; הזירה הפוליטית; הזירה האזרחית	
118	הקמת מק"י ויחסה לציונות	פרק רביעי
	סיעת מיקוניס: הנהגת מק"י והזרם הדומיננטי מול הציונות ומפעלי ההגשמה; עמדת תומכיה של המפלגה ערב קום המדינה	

התנועה הקומוניסטית לאחר קום המדינה

183

'בלי חרות ומק"י': המאבק לצבירת עוצמה פוליטית וציבורית

פרק חמישי

המאבק בזירה הפוליטית; המאבק בזירה הציבורית; הבלטת תרומתן של חרות ומק"י ללחימה ולהשגת העצמאות; עצמאות כלכלית כביטוי לריבונות לאומית

271

המאבק בזירת ההסברה

פרק שישי

מסע ההסברה שערכה התנועה הקומוניסטית; התרומה לעלייה ארצה; הוויכוח על ההתגייסות והלחימה לעצמאות; הסברת עמדות התנועה כלפי ההסתדרות; הסברת עמדות התנועה כלפי מערך ההתיישבות; מסע ההסברה נגד מק"י

325

אחרית דבר

331

רשימת מקורות

343

מפתחות

פתח דבר

מראשית הקמתה בימי היישוב ועד ראשית עצמאותה של מדינת ישראל שינתה התנועה הקומוניסטית את יחסה לציונות. הכרתה במפעלי ההגשמה שייסדה תנועת העבודה ההיסטורית, אשר ביטאו את תפיסת הציונות הקונסטרוקטיבית, המגשימה ונועדו לקדם את יעדי הציונות ולהיות חלופה, על בסיס התנדבותי, לשירותים ולזרועות השונים המתקיימים במדינה ריבונית, עברה אף היא שינויים. מפעלים אלה נועדו לשמש כמסגרות המקדמות את היסוד הרעיוני-סוציאליסטי בכל תחומי החיים של היישוב. בתחום האזרחי: קידום ופיתוח ההתיישבות (הקיבוצית החקלאית-הקולקטיבית לצד העירונית), עלייה, הקמת הסתדרות העובדים אשר העניקה שירותים סוציאליים נרחבים נוסף על היותה גוף עובדים (שירותי חינוך, תרבות, בריאות ולשכות עבודה); בתחום המדיני: השתתפות במוסדות שלטוניים ריבוניים דוגמת ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית שפעלו במישור הבין-לאומי, לצד הנהגת מוסדות מדיניים שפעלו במישור המקומי; בתחום הצבאי: הקמתם ופעילותם של ארגון ההגנה והחיל הארצי שהקים הפלמ"ח אשר לחמו לגירוש הבריטים ולהשגתה של מדינה ריבונית. מפעלים אלה התקיימו בחלקם גם לאחר שהוכרזה מדינת ישראל הריבונית.

בחינת עמדותיה של התנועה הקומוניסטית כלפי הציונות ומפעלי ההגשמה של תנועת העבודה מגלה כי חלו תמורות בתפיסותיהם של חבריה היהודים ומעלה תמונה מורכבת יותר מזו שנקשרה לה בתודעה הציבורית: היישוב היהודי נטה לראות במשך תקופה ארוכה את התנועה הקומוניסטית כיחידה רדיקלית הומוגנית ואנטי-ציונית במהותה, מבלי שיעמוד על השונות המחשבתית בין פעיליה. זאת בעוד שחבריה היהודים של התנועה הקומוניסטית גילו יחס אמביוולנטי כלפי הציונות ומפעלי ההגשמה הוולונטריים שייסדה תנועת העבודה.

יחסם של הפעילים הקומוניסטים היהודים בארץ ישראל כלפי מפעלי ההגשמה הציוניים השתנה והתעצב מזמן הקמת התנועה הקומוניסטית בארץ ב-1919 ועד שנותיה הראשונות של המדינה. ניתן לאפיין את מסלול השינוי הרעיוני שעברה התנועה כסובב על ציר מעגלי. בחינת העמדות שרווחו במפ"ס (מפלגת פועלים סוציאליסטית) עם ראשית הקמתה מגלה נקודות דמיון רבות בינן לבין העמדות שעליהן הצהירה מקא"י (מפלגה קומוניסטית ארצישראלית) עוד בשלהי תקופת המנדט. בסופו של התהליך, שבו עמדות התנועה הקומוניסטית לנקודת ההתחלה.

במהלך שתי התקופות האלה – עם ייסודה ב-1919 ולקראת קום המדינה – הציבה התנועה הקומוניסטית את החברה היהודית בארץ ישראל כמוקד העיקרי לדו-שיח הציבורי שלה. השפעתה הפוליטית של התנועה הקומוניסטית ביישוב הייתה שולית, משום שהיא לא הוכללה כחברה במוסדות הלאומיים ובמוקדי קבלת ההחלטות המדיניות. מאמציה להשפיע על עיצוב מדיניות היישוב הצטמצמו לגיוס דעת קהל. זאת מתוך הנחה שבמסגרת יישוב אשר נעדר סמכויות אכיפה של מדינה ריבונית, ומתבסס על התגייסות וולונטרית ורצונם הטוב של חבריו, זוכה דעת הקהל למשנה חשיבות. במאמציה לגיוס דעת הקהל ביישוב ניהלה התנועה מסע הסברה נרחב שכלל, בין היתר, חוברות תעמולה, מודעות רחוב ופרסומים בעיתונות. הקשר אל הציבור היהודי עמד במרכז השיח של התנועה גם בתקופת הרדיקליזציה, החל מ-1929, כשבראשה עמדה ההנהגה הערבית. לכל אורך התקופה הזו הופנו עיניה אל הציבור היהודי, והאינטראקציה שקיימה עמו קבעה את כללי היסוד המחייבים שעל פיהם עליה לנהוג, והניחה את הבסיס המושגי והערכי כפי שהתקבל אצל חבריה. פעיליה היהודים של התנועה הושפעו מהחברה היהודית וניהלו עמה דו-שיח נפרד, שלא תמיד עלה עם עמדתה הרשמית של התנועה הקומוניסטית, ואשר הביא לגלי העזיבה החוזרים ונשנים של הפעילים היהודים משורות התנועה ולהתמתנותם של הנשארים בה. כך למשל, במהלך התקופה הרדיקלית, הסקציה היהודית – היא הפלג היהודי בתנועה אשר הוקם ב-1937 – עברה מפנה, ובעקבות התקרבות אנשיה לציונות הסוציאליסטית התאחדה לבסוף עם האיגוד הקומוניסטי החינוכי. האיגוד, לימים 'הקומוניסטים העבריים', נוסד ב-1944 על ידי מאיר סלונים ושמחה צברי והיה ציוני בזהותו.

הבוחן את התפיסות הרעיוניות שביטאו פעיליה היהודים של התנועה הקומוניסטית לאורך השנים יעמוד בנקל על עיקרי יחסם כלפי הציונות ומפעלי ההגשמה של תנועת העבודה, ועל המניעים שהביאום לגבש עמדות אלה. הפעילים היהודים הקומוניסטים בארץ נדרשו, בתקופת היישוב, להתכחש לאינטרס הלאומי, כפי שהוגדר על ידי היישוב היהודי ועל המאבק הקיומי בארץ, ולערער עליו. הבחירה של חבריה היהודים מגלה כי כאשר מחויבות אידאולוגית של קבוצת מיעוט עומדת בסתירה לצו הרעיוני הקונצנזואלי ולמאבקו הקיומי של הרוב – גוברת הנאמנות הקבוצתית-לאומית על זו הרעיונית.

הספר נסמך על ספרי מחקר וספרי זיכרונות, ועל מגוון רחב של תעודות. רבות מהן שמורות בארכיון יד טבנקין, ברמת אפעל, ואחרות בספרייה הלאומית בירושלים. אוספים, תעודות ופרוטוקולים המתעדים את פועלה של תנועת חרות בשנים אלה מצויים בבית ז'בוטינסקי, בתל אביב.

בספר שני חלקים: הראשון עוסק בתנועה הקומוניסטית בתקופת היישוב וסוקר את התמורות הרעיוניות שחוותה בשנים אלה. חלקו השני של הספר מוקדש להגדרת זהותה הרעיונית ולמאבקה הפוליטי של התנועה לאחר קום המדינה. הפרק הראשון סוקר את

התנועה הקומוניסטית מיום הקמתה, דרך גלגוליה הראשונים, ועד להתייצבותה בראשות ההנהגה הערבית. הפרק השני עוסק בתקופת הרדיקליזציה ובהתנכרותה של התנועה לציונות. נידונים בו לבטי הזהות וההגדרה העצמית של חבריה היהודים ביחס לציונות, עד כינונה של הסקציה היהודית בתנועה ב-1937, אשר במסגרתה החלו חברי התנועה היהודים בתהליך של גישוש לעבר ציונות. הפרק השלישי דן בהמשך ההתקרבות לציונות וגיבוש הנרטיב העצמי של חברי התנועה היהודים, הנבדל מזה של חבריה הערבים, ואת התגברות הזיקה הציונית שלהם כחלק מההגדרה העצמית החדשה. בפרק נסקר התהליך שעבר האיגוד הקומוניסטי החינוכי – הוא ממשיכה של הסקציה היהודית – ומאמציו לזכות בהכרת החברה היהודית כזרם פוליטי נורמטיבי הפועל ביישוב. הפרק הרביעי עוסק בהקמתה של מק"י ומברר את עמדותיה ביחס לציונות ולמפעליה הסוציאליסטיים של תנועת העבודה. הפרק החמישי עניינו מאבקה של המפלגה לצבירת עוצמה פוליטית לאחר קום המדינה. הפרק מציג את מאמציה של התנועה הקומוניסטית להתקבל כשותף לגיטימי בזירה הפוליטית על ידי מפא"י וכשווה בין שווים. נערכת בו השוואה בין שתי המפלגות אשר נשללו על ידי מפא"י כגורמים פוליטיים לגיטימיים לחברות בממשלות בראשותה – חרות ומק"י, ומוצגים אמצעי ההתמודדות של כל אחת מהן וניסיוןן לצאת מהסגר הפוליטי ומהדימוי החברתי שנקשר בתנועותיהן בתקופת היישוב. הפרק השישי מציג את מאמצי ההסברה של מק"י בניסיונה להתמודד עם מטענה של התנועה הקומוניסטית מתקופת היישוב. הפרק מעלה את דרכי התמודדותן של מפא"י ומפ"ם עם ניסיונותיה של התנועה הקומוניסטית להתקבל בציבור כגורם סוציאליסטי-ציוני מן השורה.